

MARKAZIY OSIYODA “KATTA KUCHLAR” RAQOBATINING MINTAQA DAVLATLARI SUVERENITETIGA SIYOSIY TA’SIRI

Mardonov Shaxzod Rasul o‘g‘li

PhD dasturiga mustaqil tadqiqotchi,

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Annotatsiya

Maqolada AQSH, Xitoy va Rossiya o‘rtasidagi global raqobatning Markaziy Osiyo mintaqasiga ta’siri kompleks tahlil qilinadi. Unda “Yangi katta o‘yin” konsepsiyasi doirasida ushbu davlatlarning siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik sohalaridagi strategiyalari o‘rganiladi. Tadqiqotda "katta kuchlar"ning mintaqaviy siyosatida foydalanayotgan vositalari, jumladan, iqtisodiy leverij, harbiy-siyosiy bloklar va “yumshoq kuch” instrumentlari qiyosiy tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor, bu raqobat sharoitida O‘zbekiston va boshqa mintaqa davlatlarining o‘z tashqi siyosiy mustaqilligini (strategik avtonomiyasini) saqlab qolish borasida olib borayotgan muvozanatlash siyosati, uning yutuqlari va mavjud muammolarga qaratiladi.

Аннотация

В статье представлен комплексный анализ влияния глобального соперничества между США, Китаем и Россией на регион Центральной Азии. В рамках концепции "Новой большой игры" исследуются стратегии этих держав в политической, экономической и военной сферах, а также в области безопасности. В исследовании проводится сравнительный анализ инструментов, используемых "великими державами" в своей региональной политике, включая

экономические рычаги, военно-политические блоки и инструменты "мягкой силы". Основное внимание уделяется политике балансирования, проводимой Узбекистаном и другими странами региона для сохранения своей внешнеполитической независимости (стратегической автономии) в условиях данного соперничества, а также её достижениям и существующим вызовам.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the impact of the global rivalry between the United States, China, and Russia on the Central Asian region. It examines the political, economic, and security strategies of these powers within the framework of the "New Great Game" concept. The research offers a comparative analysis of the instruments used by the "great powers" in their regional policy, including economic leverage, military-political blocs, and "soft power" tools. The main focus is placed on the balancing policy pursued by Uzbekistan and other states in the region to maintain their foreign policy independence (strategic autonomy) amidst this competition, as well as its achievements and existing challenges.

Kalit soʻzlar: *Katta kuchlar raqobati, Yangi katta oʻyin, Markaziy Osiyo, suverenitet, strategik avtonomiya, AQSH-Xitoy-Rossiya, "Bir makon, bir yoʻl", koʻp vektorli siyosat, yumshoq kuch, muvozanatlash siyosati (hedging).*

Kirish XXI asrning ikkinchi oʻn yilligidan boshlab jahon siyosatida "katta kuchlar" oʻrtasidagi raqobatning qayta kuchayishi kuzatilmoqda. Ushbu geosiyosiy jarayonlarning markazida, oʻz geografik joylashuvi, energetik va tranzit salohiyati tufayli Markaziy Osiyo mintaqasi alohida oʻrin tutmoqda. Sovuq urush tugaganidan soʻng bir muddat xalqaro munosabatlar periferiyasida qolib ketgan ushbu mintaq, bugungi kunda yana AQSH, Xitoy va Rossiyaning manfaatlari kesishadigan asosiy maydonlardan biriga aylandi. Bu holat mintaq davlatlari uchun oʻz taraqqiyot yoʻlini

belgilashda jiddiy siyosiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu raqobat, bir tomondan, mintaqa davlatlarining tashqi siyosiy tanlovini cheklash va ularning ichki va tashqi suverenitetiga tahdid solish xavfini yuzaga keltirsa, ikkinchi tomondan, ularga o'z manfaatlarini ilgari surish uchun qo'shimcha imkoniyatlar va "manyovr maydonini" yaratadi. Maqolaning asosiy tadqiqot savoli quyidagicha: Markaziy Osiyo davlatlari "katta kuchlar"ning siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik sohasidagi bosimlariga qarshi o'z strategik avtonomiyasini qanday himoya qilmoqda va bunda qanday tashqi siyosiy strategiyalardan foydalanmoqda? Tadqiqotning maqsadi "katta kuchlar"ning Markaziy Osiyodagi strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish va mintaqa davlatlarining, xususan, O'zbekistonning ushbu murakkab sharoitda olib borayotgan siyosatini o'rganishdan iborat.

Asosiy Qism

1. “Yangi katta o‘yin”: Nazariy asoslar va tarixiy kontekst Xalqaro munosabatlarning realistik nazariyalari “katta kuchlar”ning xatti-harakatlarini tushunish uchun asos bo‘ladi. Unga ko‘ra, xalqaro tizim anarxiya holatida bo‘lib, davlatlar doimo o‘z milliy manfaatlarini, birinchi navbatda, xavfsizligini ta’minlash va ta’sir doiralarini kengaytirishga intiladi. Zbignev Bjezinskiyning "Buyuk shaxmat taxtasi" asarida Yevroosiyo, xususan Markaziy Osiyoga berilgan geosiyosiy ahamiyat bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan [1]. Tarixiy “Katta o‘yin”dan (XIX asrdagi Britaniya va Rossiya imperiyalari o‘rtasidagi raqobat) farqli o‘laroq, Aleksandr Kuli ta’kidlaganidek, hozirgi raqobat ko‘p qirrali bo‘lib, unda nafaqat davlatlar, balki xalqaro korporatsiyalar, moliyaviy institutlar va nodavlat aktorlar ham ishtirok etmoqda [2]. Bugungi kurash harbiy ustunlikdan tashqari, iqtisodiy, texnologik va mafkuraviy sohalarni ham qamrab olgan.

2. Katta kuchlarning strategiyalari tahlili

• **Xitoyning iqtisodiy ekspansiyasi:** Pekinning mintaqadagi asosiy strategiyasi – bu 2013-yilda e’lon qilingan “Bir makon, bir yo‘l” tashabbusidir.

Ushbu mega-loyiha orqali Xitoy mintaqa davlatlari iqtisodiyotiga yirik hajmdagi investitsiya va kreditlar kiritmoqda, transport-logistika infratuzilmasini (temir yo'llar, avtomobil yo'llari, quvurlar) rivojlantirmoqda. Bu, bir tomondan, mintaqaning iqtisodiy rivojlanishiga, uning dengiz portlariga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Biroq, ikkinchi tomondan, bu holat "qarz diplomatiyasi" xavfini yuzaga keltiradi. Ya'ni, qarzdor davlatlarning o'z tashqi siyosatida Xitoyning manfaatlarini inobatga olishga majbur bo'lishi ehtimoli ortadi [3]. Xitoy mintaqadagi eng yirik savdo hamkori va kreditoriga aylanib, bu orqali siyosiy qarorlarga bilvosita ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

• **Rossiyaning an'anaviy ta'sir doirasi:** Moskva mintaqani o'zining tarixiy ta'sir doirasi va "yaqin xorij" sifatida ko'radi. Rossiya o'z pozitsiyasini asosan xavfsizlik sohasida mustahkamlashga harakat qiladi va bunda Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXSHT) asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YOII) orqali iqtisodiy integratsiyani ilgari surishga urinadi. Bundan tashqari, Rossiya "yumshoq kuch" vositalaridan, xususan, rus tilini, Rossiya ommaviy axborot vositalarini va ta'lim dasturlarini qo'llab-quvvatlash orqali ham o'z mavqeini saqlab qolishga intiladi. Bu Rossiyaga mintaqadagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga axborot-mafkuraviy jihatdan ta'sir o'tkazish imkonini beradi [4].

• **AQSHning muqobil takliflari:** Vashingtonning strategiyasi asosan Rossiya va Xitoy ta'sirini cheklashga va mintaqa davlatlarining suverenitetini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. AQSH mintaqa davlatlariga siyosiy-diplomatik (C5+1 formati), xavfsizlik sohasidagi hamkorlik (terrorizmga qarshi kurash, chegara xavfsizligini mustahkamlash) va demokratik qadriyatlarni ilgari surish orqali muqobil takliflar bilan chiqadi. AQSHning asosiy maqsadi – mintaqa davlatlarining Rossiya va Xitoyga to'liq qaram bo'lib qolishining oldini olish va ular uchun muqobil rivojlanish yo'llarini taklif etishdir [5].

3. Markaziy Osiyo davlatlarining javob reaksiyasi: Muvozanatlash siyosati

(“Hedging”) “Katta kuchlar” raqobatiga javoban mintqa davlatlari, ayniqsa, Qozog‘iston va O‘zbekiston “ko‘p vektorli” yoki akademik til bilan aytganda muvozanatlash (hedging) tashqi siyosatini olib bormoqda. Bu siyosatning mohiyati – biror-bir kuchga to‘liq yon bosmaslik, barcha tomonlar bilan manfaatli aloqalarni rivojlantirish va ular o‘rtasidagi raqobatdan o‘z milliy manfaatlari yo‘lida foydalanishdir. Masalan, bir vaqtning o‘zida Shanxay Hamkorlik Tashkilotida Xitoy va Rossiya bilan hamkorlik qilish, ayni paytda AQSH va Yevropa Ittifoqi bilan C5+1 va boshqa formatlarda muloqotni davom ettirish shu strategiyaning amaliy ifodasidir [6]. O‘zbekistonning 2016-yildan keyingi tashqi siyosatidagi pragmatizm va faollik, xususan, qo‘shni davlatlar bilan barcha muammoli masalalarni hal etib, aloqalarni tiklashi va yirik davlatlar bilan konstruktiv muloqot olib borishi ushbu strategiyaning yorqin namunasidir. Bu davlatlarga o‘z suverenitetini himoya qilish va tashqi siyosatda mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa Markaziy Osiyodagi “katta kuchlar” raqobati mintqa davlatlari uchun murakkab, ammo imkoniyatlarga boy geosiyosiy sharoitni yaratmoqda. Ularning suverenitetiga bo‘ladigan asosiy tahdid – bu biror-bir kuchga haddan tashqari iqtisodiy yoki harbiy-siyosiy qaram bo‘lib qolishdir. Shu sababli, ko‘p vektorli, muvozanatli va pragmatik tashqi siyosat yuritish, shuningdek, mintaqaviy hamkorlikni chuqurlashtirish orqali o‘z pozitsiyasini mustahkamlash Markaziy Osiyo davlatlari uchun o‘z suverenitetini saqlab qolish va barqaror rivojlanishning asosiy kafolati bo‘lib qoladi. Kelajakda ushbu muvozanatni saqlash mintqa davlatlari diplomatiyasidan yanada katta mahoratni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books.

2. Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford University Press.
3. Feigenbaum, E. A. (2017). China and the World: Dealing With a Reluctant Power. *Foreign Affairs*, 96(1), 33-40.
4. Laruelle, M. (2018). Russia's soft power in Central Asia: a different perspective. *The Journal of Eurasian Studies*, 9(1), 31-36.
5. Rumer, E., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2016). *U.S. Policy Toward Central Asia 3.0*. Carnegie Endowment for International Peace.
6. Peyrouse, S. (2016). The “new great game” in Central Asia: a Kazakh perspective. *Strategic Analysis*, 40(2), 115-128.